

از واج تا جمله: فرهنگ زبان‌شناسی - دستوری

فاطمه مدرسی. تهران: چاپار، ۱۳۸۶. چاپ اول، ۴۹۴ صفحه.

این کتاب برای درس‌های مقدمات زبان‌شناسی، زبان‌شناسی و دستور زبان فارسی در دوره‌های کارشناسی زبان و ادبیات فارسی و زبان‌شناسی به‌عنوان کتاب مرجع مناسب است.

۱- بررسی شکلی اثر

امتیازات

- این اثر از نظر طرح روی جلد، صفحه‌آرایی، حروف‌نگاری و صحافی، کیفیت مطلوبی دارد. قواعد عمومی ویرایش و نگارش نیز در حد بسیار خوبی رعایت شده است. به‌لحاظ صوری، کتاب دارای مقدمه، فهرست مطالب، نمودار، جدول و منابع است.

کاستی‌ها

- مدخل اصلی بدون هیچ نشانه‌ای آمده است. در برخی موارد مدخل فرعی با شماره مشخص شده و اگر مدخل فرعی، خود در بردارنده مدخل‌های فرعی‌تر باشد، با حروف الفبا مشخص شده است؛ ولی در پاره‌ای از موارد برعکس عمل شده است (مثال: صفحه ۴۶ تا ۵۵ و ۲۴ تا ۲۷).
- برخی از وندها همراه با نشانه (_) آمده، ولی در برخی موارد این علامت نیامده و نند به هیئت یک واژه ظاهر گشته است (مثال: صفحه ۷۶ تا ۸۶).
- در قسمت منابع، یکی از منابع بدون عنوان و یکی هم بدون تاریخ آمده است:
✓ خیام پور، عبدالرسول (۱۳۳۴)، چاپ دوم، تبریز.
✓ لاینز، جان، طرحی ساده از دستور زبان زایشی، ترجمه رضا نیلی‌پور.

۲- بررسی محتوای اثر

امتیازات

- در این اثر اصطلاحات بسیاری در حوزه‌های نحو، صرف، معنی‌شناسی و آواشناسی معرفی شده است.
- برای بسیاری از اصطلاحات، مثال‌هایی از زبان فارسی ارائه شده و این باعث می‌شود که پژوهش در این زمینه‌ها درباره زبان فارسی آسان‌تر شود.
- بسیاری از وندهای زبان فارسی همراه با مثال معرفی شده است.
- انواع مختلف اسم، متمم، قید، اضافه، بدل، صفت، ضمیر و فعل همراه با مثال معرفی شده است.
- نویسنده محترم برخی از نظریه‌های زبان‌شناسی را در این کتاب معرفی کرده است.
- در بسیاری از موارد در صورت نیاز، از نمودار و جدول برای روشن‌شدن مطلب استفاده شده است.
- در تألیف و گردآوری این اثر، نویسنده محترم از منابع متعددی در زمینه دستور زبان استفاده کرده است.
- نظم منطقی و انسجام مطالب در کل اثر مطلوب است.
- در این کتاب از بیش از ۱۵۰ منبع، تألیف نویسندگان ایرانی و یا ترجمه کتب غیر فارسی استفاده شده است. سال انتشار برخی منابع نیز مربوط به حدود ۵۰ سال قبل از این اثر است.
- کیفیت رعایت امانت در این اثر مطلوب است. میزان دقت در استنادات و ارجاعات اثر از جهت توجه به اصول منبع‌دهی علمی نیز در حد مطلوبی ارزیابی می‌شود. منبعی نیز مشاهده نشد که بدون ذکر مأخذ از آن استفاده شده باشد.

کاستی‌ها

- بسیاری از نمودارهای درختی به صورت سه شاخه‌ای ترسیم شده است، در حالی که باید دوشاخه‌ای باشد.
- مواردی از اشتباه در حروف چینی مشاهده می‌شود؛ به عنوان مثال:

از واج تا جمله: فرهنگ زبان‌شناسی - دستوری ۷۳

✓ در صفحه ۳۹۶، پاورقی ۳ باید برای کلمه «نودستوریان» درج شود، ولی برای «خواندند» درج شده است.

✓ سطر ششم در صفحه ۱۱۳، «چه نامه‌ای» به شکل «چه نامه‌ای» نوشته شده است.

✓ در صفحه ۱۹۸، «یکنواخت» به شکل «یک نواخت» نوشته شده است.

✓ در صفحه ۳۵۸ آمده «نحو کلمه‌ای است یونانی...»، در حالی که به جای کلمه «نحو» باید کلمه «syntax» نوشته شود.

✓ در صفحه ۴۱۲، «Phonotactics» به شکل «Phono tactics» نوشته شده است.

- نویسنده محترم برای برخی از اصطلاحات، معادل‌های مناسب به کار برده است، ولی برای برخی دیگر از اصطلاحات، معادلی ارائه نکرده است. از آنجاکه کتاب یادشده یک فرهنگ زبان‌شناسی است، ارائه معادل برای مدخل‌ها و اصطلاحات مندرج، دسترسی به آنها را برای خواننده آسان‌تر خواهد کرد. در این کتاب، اصطلاحات متعددی بدون ذکر معادل لاتین آمده است، از قبیل: ابهام (کژتابی)، خیزان، افتان، اسم جنس، اشتقاق، برجسته‌سازی، پایه‌وار، تجزیه مؤلفه‌ای، تضاد معنایی، تضمن، توانش، جفت کمینه، چندمعنایی، فعل آغازی، تفسیر، تناقض، گذرا، ناگذرا، مجهول، سببی، قلب، قواعد بازگشتی، کاربردشناسی، مکرر، ممیز، میانوند، نام‌آوا، نحو، نماد، نمایه، واج، واج‌شناسی، وجه، اخباری، التزامی، هم‌معنایی (ترادف)، هم‌نامی و هم‌نویسه.

- برخی معادل‌های لاتین به صورت زیرنویس و برخی دیگر در کنار مدخل فارسی آمده است. اگر همه معادل‌ها به یک شیوه ارائه می‌شد، کار برای خواننده این کتاب آسان‌تر می‌بود.

- نویسنده محترم بیشتر به مباحث دستوری، معناشناختی، صرفی، واجی و معرفی برخی مکاتب و نظریه‌های زبان‌شناختی و برخی از زبان‌های خانواده ایرانی پرداخته و اشاره‌ای به مباحث کلیدی مطرح دیگر در حوزه‌هایی مانند تحلیل کلام و شاخه‌های میان‌رشته‌ای زبان‌شناسی مثل جامعه‌شناسی زبان و روان‌شناسی زبان نکرده است.

- همان‌گونه که از عنوان کتاب (از واج تا جمله، فرهنگ زبان‌شناسی - دستوری)

برمی‌آید، این کتاب بیشتر دربارهٔ دستور زبان است. در تألیف و گردآوری این اثر، نویسندۀ محترم از منابع متعددی در زمینهٔ دستور زبان استفاده کرده است. البته اشاره‌هایی به برخی از مکاتب زبان‌شناسی شده است، اما به مواردی مانند کمینه‌گرایی، نظریهٔ حاکمیت و مرجع‌گزینی، دستور رابطه‌ای، زبان‌شناسی شناختی و دستور واژی - نقشی اشاره‌ای نشده است.

- از آثار جدید زبان‌شناسی استفادهٔ زیادی نشده است. کتاب در سال ۱۳۸۶ منتشر شده، ولی تنها ده منبع از ۱۵۰ منبع، مربوط به سال‌های پس از سال ۱۳۸۰ است.
- از برخی آثار شاخص جدید ایرانی در زبان‌شناسی (مانند تألیفات محمد دبیرمقدم) به‌ویژه در زمینهٔ نحو و نظریه‌های زبان‌شناسی استفاده نشده است.
- از منابع خارجی نیز (به غیر از ترجمه) استفاده نشده است.

پیشنهاده‌ها

- بی‌گمان تألیف یک فرهنگ تخصصی که بتواند تمام اصطلاحات مطرح در زبان‌شناسی را پوشش دهد، کاری بس دشوار است و کاری که فاطمه مدرسی انجام داده است، بسیار قابل تقدیر است. به‌طور کلی این کتاب مرجعی بسیار مفید برای علاقه‌مندان و پژوهشگران زبان‌شناسی است.
- به‌طور کلی منابع به‌کاررفته، معتبر و مفیدند، ولی می‌توان از منابع اصلی جدید و دست اول هم در ویرایش‌های بعدی سود جست.
- پیشنهاد می‌شود برای تمام مدخل‌های کتاب، معادل‌های مناسب به کتاب افزوده شود و شیوهٔ معادل‌نویسی هم یکنواخت گردد.
- بازنگری در نمودارهای درختی و رفع اشکالات تایپی نیز در ویرایش‌های آتی ضروری به نظر می‌رسد.
- درج مواردی از قبیل «انضمام»، «ارتقا»، «افزوده»، «سور»، «دستوری‌شدگی»، «مبتداسازی»، «مطابقه» و نظریه‌های مهم زبان‌شناسی مثل «حاکمیت و مرجع‌گزینی»، «کمینه‌گرایی»، «دستور واژی - نقشی» و «زبان‌شناسی شناختی» نیز بر میزان مرجع‌بودن این اثر می‌افزاید.